

УДК 347.1

Альона Вікторівна Тур,*студентка слідчо-криміналістичного інституту**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ТА СПЕЦИФІКА ОБСТАВИН, ЩО ЗВІЛЬНЯЮТЬ ВІД ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Інститут цивільно-правової відповідальності постає однією з центральних проблем серед наукових досліджень у сфері цивілістики. Цивільно-правова відповідальність не є абсолютною, вона має певні межі, і саме ці межі становлять обставини, підстави, внаслідок яких особа звільняється від несприятливих наслідків. Ретельний аналіз даного питання має надзвичайно важливе значення і в теоретичному, і в практичному аспектах.

Варто звернутися до Цивільного Кодексу України як основного акту цивільного законодавства, яким передбачається закріплення загальних підстав звільнення від цивільно-правової відповідальності. Статтею 617 ЦК України встановлюється, що особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили. Для повноти дослідження слід ретельно проаналізувати кожну з підстав.

Згідно зі ст. 263 ЦК України непереборною силою визнається надзвичайна та невідворотна за даних умов подія. У юридичній літературі існує суб'єктивна та об'єктивна концепції визначення цього поняття. Прихильники суб'єктивної теорії вважають непереборну силу подією, яку заподіювач шкоди не може передбачити та усунути на даному рівні техніки, незважаючи на всі прийняті міри попередження. Тобто, вони розглядають непереборну силу як надзвичайну обставину, не простий, а кваліфікований випадок. Ця теорія виходить з оцінки індивідуальних можливостей самого заподіювача шкоди. Більшість науковців відхиляють суб'єктивну концепцію, обґрунтовуючи це тим, що вона не містить чітких та визначених критеріїв відмінностей простого випадку, який передбачається ст. 617 ЦК України, від непереборної сили. Отже, непереборна сила – це явище об'єктивної дійсності, що не контролюється волею, свідомістю чи бажаннями людини. Надзвичайним можна вважати все те, що виходить за межі звичайного, ординарного. Надзвичайність подій характеризується незвично великою силою їх прояву, і як правило, ця сила має руйнівний характер. Б. С. Антимонов наголошував на тому, що надзвичайність не надає непереборній силі ознаки грандіозності. Подія, помірна за своєю енергією, може визнаватися непереборною силою, тоді як грандіозна подія за своїм масштабом може бути відхилена судом в якості непереборної сили. Така риса як невідворотність є тісно взаємопов'язаною з надзвичайністю. Непереборною силою є та подія, яка є об'єктивно невідворотною, тобто, враховуючи сучасний стан науки, прогресу в суспільстві, окремих індивідуальних рис особи, її фізичних, технічних та інших навичок, існує неможливість перешкодити настанню цієї події. У будь-якому випадку особа повинна всіма засобами протистояти негативному впливу непереборної сили. Якщо цю умову не буде виконано, правопорушник не має права посилається на такі обставини як на непереборну силу, оскільки відсутня ознака невідворотності.

Серед науковців у сфері цивільного права точаться гострі дискусії відносно ознаки невідворотності непереборної сили. Одні автори мають на увазі невідворотність обставин

для конкретного заподіювача шкоди, враховуючи наявні в нього можливості, інші – невідворотність не лише для цієї особи, а й будь-якої іншої, враховуючи не конкретні можливості особи, а рівень розвитку науки та техніки всього суспільства. У цілому, цивілісти поділять думку, що непереборна сила є категорією відносною, адже ознаки надзвичайності та невідворотності є глибоко індивідуальними, слід враховувати розвиток техніки та науки за тих чи інших умов.

До обставин непереборної сили зазвичай відносять стихійні природні явища, деякі суспільні явища, такі як воєнні дії, страйки, введення мораторію.

Згідно із цивільним законодавством випадок належить до загальних підстав звільнення від відповідальності. Ще римські юристи зазначали, що «за випадок ніхто не відповідає». Часто випадок вважають синонімом непереборної сили, що, враховуючи останні дослідження, є абсолютною помилкою. Під казусом розуміється така подія або її результат, яких могло б не бути, але які не були відвернуті відповідальною особою тільки тому, що їх неможливо було передбачити і запобігти через раптовість їх настання. Випадок передбачає суб'єктивну неможливість особи передбачити діяння, попередити його суспільно шкідливі наслідки, що і викликає невиконання або неналежне виконання зобов'язань відповідальною особою.

Як вже говорилося, нерідко поняття випадок та непереборна сила ототожнюють, між ними існує доволі тонка межа, але слід чітко усвідомлювати різницю між цими явищами. Непереборна сила – це подія, об'єктивно невідворотна за певних умов не тільки для конкретної особи, відповідальної за заподіяну шкоду, а й для інших осіб при досягнутому рівні розвитку науки і техніки, а випадок – об'єктивно відворотний і не може бути попереджений тільки цією особою. Непереборна сила – це завжди зовнішня подія по відношенню до діяльності заподіювача шкоди, а випадок, як правило, внутрішня обставина відносно його діяльності.

Ще однією обставиною, спеціальною підставою, яка звільняє від цивільно-правової відповідальності, є форс-мажор. Останнім часом спостерігається тенденція до зростання актуальності даного питання. Між науковцями існують гострі суперечки щодо визначення поняття форс-мажору, дехто ототожнює форс-мажор з непереборною силою, інші ж вважають у них різний зміст. У цілому, форс-мажор можна визначити як дію або подію, що спричиняє неможливість виконання договірних зобов'язань у обумовлений сторонами строк. Особливістю таких обставин є те, що сторона яка зазнала впливу форс-мажору звільняється від відповідальності за невиконання та/або неналежне виконання своїх зобов'язань. Основними ознакам форс-мажору можна назвати такі:

- 1) форс-мажорні обставини охоплюють явища природи, а також соціальні явища (дії людей);
- 2) форс-мажорні обставини, як соціальні явища відмежовуються від явищ природи (обставин непереборної сили);
- 3) вони не залежать від волі учасників цивільних відносин;
- 4) унеможливляють виконання зобов'язань за даних умов.

Залежно від часу існування форс-мажорні обставини можна поділити на тривалі та короткострокові. До перших, як правило, відносять війну, валютні обмеження, заборона на експорт певної продукції, тощо. До другого виду належать, здебільшого, стихійні лиха. Форс-мажорні обставини, що мають тимчасовий характер говорять про неможливість виконання зобов'язань за даних умов не певний період, і як правило, виступають умовою для відстрочки виконання зобов'язання.

Для визнання обставин форс-мажорними потрібна низка умов:

- 1) виникнення їх після укладення договору;
- 2) неможливість виконання зобов'язання у період їх існування;
- 3) закріплення цих обставин у договорі, як таких, що звільняють від відповідальності.

Отже, підсумовуючи, необхідно зазначити, що в юридичній науці одним з найбільш дискусійних є питання про сутність та особливості юридичної відповідальності. Це пояснюється тим, що проблема юридичної відповідальності взагалі є фундаментальною для правової теорії. Варто погодитись із Л. С. Мамутом, який наголошував на тому, що дослідження відповідальності є заняттям ризикованим. У деякому сенсі воно нагадує прохід мінним полем. Один необережний поступ, слово – і вибух. Надто палкою за своїм соціально-історичним значенням постає ця проблема. Незважаючи на це, дослідження обставин, що звільняють від цивільно-правової відповідальності, викликають неймовірний інтерес серед науковців, адже ця тема є однією з найбільш дискусійних. Варто відмітити, що тлумачення сутності обставин, що звільняють від цивільно-правової відповідальності, є доволі різноманітними, і позиції дослідників не завжди ідентичні. Наразі спостерігається тенденція до зростання інтересу щодо даного питання, збільшення наукових праць та їх удосконалення. На відміну від публічно-правових галузей, у цивільному праві є особлива специфіка визначення підстав звільнення від відповідальності, тому актуальним залишається питання щодо подальшого вивчення даної теми, що є корисним не тільки в науковому аспекті, а й є необхідним для застосування досліджень на практиці.

Одержано 27.04.2017

УДК 347.44

Валерія Сергіївна Шапран,

студентка факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

КВАЛІФІКАЦІЯ ПРАВА НА ОСВІТУ

1. Прагнення осіб до освіти в юридичній літературі найчастіше кваліфікується як суб'єктивне право. При цьому робляться посилання на ст. 53 Конституції України, де кожному громадянину гарантується доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах. Разом з тим, у роботах, присвячених даному питанню, не говориться про те, до якого виду суб'єктивних прав має бути віднесене так зване «право на освіту».

2. Освіта, коли її розглядати як результат навчання, є особистим немайновим благом. Виходячи з цього необхідно проводити й подальшу оцінку зв'язку особи з цим благом (освітою). Наявність в особи певного рівня освіти породжує абсолютно-правовий зв'язок, де уповноважена особа за своїм розсудом реалізує свої знання та вміння, а усі треті особи мають утримуватися від дій, що створювали б перешкоди для правоволодільця.

3. Іншого вигляду набуватиме правова форма прагнення особи до здобуття освіти. У такому випадку в особи ще не існує освіти. Отже, застосування правової форми особистих немайнових прав тут є неможливим. За нашим переконанням, цей вид прагнення є елементом цивільної правоздатності особи. Оцінювати подібне прагнення суб'єктивним правом немає ніяких підстав.